

מבית הויז

א. על שלום שטרײט

שלום שטרײט, שספרו "בעלות השחר", ספר מסות על ספרותנו העברית החדשה, נתקבל ברצון ומצא חן בלבות מורים וקוראים טובים, הוציא עתה ספר גדול של מסות בשם "פני הספרות". "פני", כפי שהוא אר מר בפתיחתו, "תרתו משמע: פרצוף הספרות בכלל, ו"פני" הקרוי, היושד בים ראשונה בצד ה"מזרח". — וב אמת משתקפים במסותיו פני הספרות, פרצופה ורמתה, רעיונותיה ושי אופותיה, והשתקפות זו באה על-ידי הכלטת היושבים ראשונה כמזרח-הרד-רות שלה. שורת-סופרים גדולים ובעלי ערך אמנותי ורעיוני, מופיעה פה לפני הקורא בהערכותיו של שטרײט. לא על כולם מדבר הוא בלשונו, כי אם יש אשר שם הוא את דבריו בפיהם, והערכת עצמם והערכתו משתפ-כים להערכת אהת, ההולמת גם את הסופר המת המדבר בעדו ובעד יצירתו. במקרים אלה שטרײט במידה ידועה מסתגל לביטוי של הסופר. ואופן כיר טוי זה שאפע אינטימיות, והסופר המת כמו עומד לפני הקורא או לפני המעריך, מתודרה ומגלה נפשו ונידמיר יצירתו לפניו. ואינטימיות מורגשת גם בנישתו של שטרײט בשעה שהוא מדבר על הסופרים. וראת-הכבוד והר רוח שבינו לכינם אינם יוציים פחיר צה ואדרבא, יוצרים אותה הקורכה שבין המעריך בנפשו להנעיר, מ-יוג וראת ואהבה.

חדירה זו וגילוי פנימיותם של הספרות והסופר ניתנו לבעל המסות לא בלי עמל ויגיעת-נפש. אמנם גם אינטואיציה מרגשת פה, גילוי בלתי אמצעי; אך יחד עם זה אין איש המסות סוכך על אינטואיציה זו, מתנה שניתנה לאדם, כי אם רוכש את המתנה שנית בעבודה קשה. לא מתוך קריאה שטחית וחטופה הניעה לידו ידיעה ובחירה זו, כי אם מתוך קריאה בלתי פוסקת והתיחדות עם המשוררים והסופרים המניעה עד לידו דבקות.

ולשונו של שטרײט, שפרוץ מליצה עוד דבקו בה בספרו הראשון, נעשי תה יותר בהירה וטוהרה מסינים אלו. ומה שהוא אומר ביחס לשם הספר, יכול היה גם לאמור על בתיבתו וסני נוננו בכלל. "עם התכרות האדם מת בגרת בו השאיפה לפשטות, ונוח לו השימוש בביטוי יותר שכיח". ואך אין פשטות ושכיחות אלו נירעות כלום מעסיסיותה של הלשון. עסיסית היא וחמה, לשון הרגש והחיכה, ואך גם השכל המתח בא על שכיו. ובן-דורנו חי בנפשו את חי הסופרים הן של המתים והן של החיים שהגיעו לגבורות או עומדים על ספה של זו, כולם חיים וצעירים בשבילו. ויודע הוא להחיותם ולהקימם לפניו, באופן שמדקדקי זמן ומקום אינם סורי נשים כלל. כולם חיים וכולם קרובים.

אלא שכולם אינם רק ברורים בשי בילו, כי גם אהובים. הושדים את שטרײט בהפרזה. נטיתו לדבקות ומי-דות תמימות וחמימות שנשתמרו בו עד גיל מאוחר — יוצרים ביטוי של יחס לבני ונלהב. אלא צריך גם לדעת לקרוא את שטרײט. יש שהוא כאילו מפליט איזה פרט-מגביל או שולל, הנראה כבטל בהכללה של השבח והר חיוב, וכוחו ומשקלו של פרט זה למי עיין ולמעטק אינו פחות לפעמים מהצ-עמוד של הכללה.

ועוד דבר: אופן קריאתו של שטרײט מיוחד במינו הוא. אין הוא קורא רק בעין או בקול וקולט בסתי שבה, ברוח לבד. אופן קריאתו וקלי-טתו הם נשמיים, מנשיים, הייתי אר מר גופניים. איני מכיר אדם שיטעם את הנקרא בכל חושיו כשטרײט. יש לך רושם כאילו מריח הוא בקרי אתו וטועם בהיכו ממש. והנאה מל-אה זו, גופנית-חושנית שלו — גור-מת לאותו הטופרן, כלומר לניגוד שבין הנאתו הרוחנית-מונבלת לבין הנאתו החושנית-מלאה. ודומה, כי תושיית זאת מטעמת גם בכתיבתו. דשנה היא.

אמרתו פעם למקטרג על שטרײט: "איך ניהנה ממנו, בשעה שמרבה הוא בשבח אחרים וממעט בננותם. ההערה המגבילה והתריפה אינה מר-גשת דיה. ואך תקראתו בשעה שמי דבר הוא עליך, ואו התרנו על צד-דים שונים שעובר הוא עליהם בשי-חיקה. וההערה המגבילה והחודרת תורגש לך ככל מרירותה. ואו רק או הבינה ותעריכהו כראוי."

כי יודע שטרײט לעבוד בשתיקה על ספרים לא-מקובלים ועל ספרים לא-אהובים וגם על צדדים שאינם קרוי-כים לנפשו. צריך לשים לב גם לזה שאינו אומר, לכל זה אשר עובר הוא עליו בשתיקה. במקום שהשיליה מבי רעת את החיוב כותר הוא לשתוק. מי שיקראתו כראוי ובתשומת-לב ולא קריאה קלה וחטופה — ילמד גם להר בינו כראוי, ואו תשתנה גם הערכתך אותו. אל נבוא בדרישות לא-יש שיהי כמנו. ישנה דרישה אחת צודקת: היה כחוד, כלומר, את אשר הנך. ומדוע נדרש מהמקור להיות את אשר איננו?

ב. על "גננים"

איני יודע כמה מכם קראו את הספר "גננים" של ברש ב"מאזנים". אני הייתי מיעז לקורא הרוצה להר כיר גוש שלם של חי ארץ ישראל — לקרוא אותו; ולא מפני שברש חביב עליו כמספר ולא מפני שיובל לו עתה, אלא מפני שיש בסופר זה מהאמת הסיפורית, שאהבת משהר לאגדת-החיים לא עצרה כוח לטשטשה. כתבי תו פעם, כי ברנר בספור השתעבד למציאות ולהיש, ובפובליציסטיקה חש את המתהוה. ברש הוא רק מספר, ולכן רואה הוא את היש ואת כוונתו

בנעוש נחשולים, הוא מביט בשלווה והשקט, יודע ובטוח כי הסער ישוך וגלי החיים ינועו שוב בזרמם הבלתי-מונצח, הנצחי. שלוות השקט היא המר שכת כותה ממקור כל שלות, מאם כל אמת ויופי — הסכע. מכאן יסוד הכי טיחות בכתיבתו, מכאן חוש המידה היפה, חסד הנברות ביצירתו. יאילו את יתדותיו תמך בקרקע אחר רת — כטבע האדם, בנפש בן הדור העולה, כנקודה כמו הנמשך".

מטובי המספרים-המשוררים של הדור, עושה ברש את הנובילה אכן מוסר ליצירתו, ויסוד זה מושחת גם בסיפר רן הרחב. גם ברחבי הסיפור פסיעתי שקולה ומדודה, כבושת עדנה לירית ועצירה דקות של הנובילה. כך רוב פרקי "יעקב רודורפר" ו"בית מבשל השיכר" הם נובילות מנופות לעצמן.

"הסגנון הוא האדם" — וסגנונו של ברש מבהיק כולו בזיו העין היפה, אדרי-בלות מוצקה, לשון חצובה ממוחצב, ליטוש הדור ושליו.

אכן כיתורים במספרינו היא מהדר בלבוש, מרדקס בכלים, שוקד על חוק וקצב בנין, על שלות הרמוניה — גם בהיות החומר תוסם ונועש. הלא הוא יעוד אמן, להעלות ממעולות הבאום את אבן החן של ההרמוניה.

בכלי חרבות אירופית רהבה ישרטט את דמות נבוריו ועולמם, בלי להניח איזה נקודות בלתי מבוררות".

בצעד כומת, כממשיך התלם, פוסע ברש בספורו הארצישראלי. כמקודם נמשך אל הכר שלו כל שטבישיל ועושה פרי, אנשי מעשה ובנין (בורים קלרם, האחים קלינר). וכמקודם הוא עושה את מלאכתו לא כשופט ומכי קר, אלא בשלוות אמן רואה ומצדף. בלא היסוס ורתיעה הוא ניגש בסיפורו "גננים" לבעיה העדינה והבווערה, בעית המשפחה ולבטיה. בלב טבין וסולח שירטט את דמותה של מירה, בת דורנו, בת בשרנו ודמנו, שלבטיה — לבטיני, וקול דמיה — קולנו הוא. אכן את חום לבנו ואמונתנו עורר המספר לדמויות האחים העמלים, "נושאי משא החיים", ממשיכי קו היצירה והבנייה.

אשר ברש הוא מן המעטים בין סופרינו שתוננו ב"עין רואה לטובה" גם ביחס ליצירת הזולת, בזה הוא תל-מיד נאמן לביאליק, שידע כל כך ליהנות ולברך על הטובה של הכרים ותלמידים. סגולה יקרה זו היא שהכשירה את ברש לתעודת המעלה של עורך ועורך בכרם הספרות.

זאת חמימות ההבנה לכבי יצירת הכי דים יצעירים ממנו היא, כיחסו של דור דורפר האב לבנו, "יחס המצוי רק אצל אצילי רוח".

סגולת יקרת זו נובעת וראי אף היא מאותו שפע שבלב, מצטרפת לשלימות דמותו של אמן יוצר יפה העין.

מרדכי עובדיה

בניגוד לרצוננו, עוד בספור ארצישי-ראלי אחר, ב"איש וביתו נטחו", שם ברש כפי קלד"ם מלים (ואולי גם שמי ען פעם) ריאליות יותר מדי על המי חר, והוא מוסר אותן בכל האכזריות של מספר. וב"גננים" — שוב כאותה האכזריות מתאר הוא דברים, שאולי התאמץ קצת לרככו, אך האמת הספרית רית עושה את שלה. האחים קלינר רוצים בחקלאות, וסופר-סוף הם עוב-דים לכפר-למחצה. הם גם מנסים לצי רף משק-ירקות למשק הפרחים, אלא שהירקות הצליחו רק זמן קצר, והפר-חים התגברו על הירקות. האין פד גם איזה ספל ולעית-חלון עצום? אולי?

ועוד דבר: אנו צוהלים לקראת יהודי הכסף והוילות. ברש איננו לא פרוליטרי ולא סוציאליסטן מושבע, ואך — את סופם של בעלי-הוילות ואת השפעתם המהרסת בחיים אף בשעה שאינם רוצים בזה. — מראה הוא, האח הצעיר של בעלי הוילה, האורח בארץ, הורס חי משפחה ער-בדת, והאח הבכור, בעל הוילה עצמו, עוזב את הארץ. הוילה עוברת לדי אחרים ואיך השפיע בידי אלה? להמספר זה לא נוגע הענין מחוץ לסיפורו, ואחריו כן הנערה התלושה. באה לארץ, נכנסה לקיבוץ, לרגע; עברה אחר-יכן העירה; וכאילו רצתה לעי-בדה, ונישאה לעובד ולא עבדת, וסוף סוף היא הורסת נשמתו. על המשק והעבודה המספר שומר, באות אחרות ועזרות, אלא שגם אהותה בתוקף אינו פאטאליות נעקרת מן הקרקע ונהיית למזכרת-פרחים ישרה אמנם ודיקנית, וגם אדם אידיאלי היא, אך הקרקע נשמת. וכרוך-השם! המשי-בחה נשארת על קרקעה ומשק הפר-חים שלה, כפי שהזכרת, מתקיים ופר-רה: אך מי יודע, אם באמת כך הוא. לרוב אשה תלושה עוקרת?

זהו רק גוש חיים. ישנם גם נישים אחרים, בריאים ושואפים לצד הנכון, ובכל-זאת, ספור ישר, הסר-אילויות ומפוכה יותר מדי, למרות האמונה היתרה במשפם של האחים קלינר וכי עבודתם, ומשמוש הרבה מן הסכנות הקטנות, והעמדה העקשנית על שר-שיותם ויסודיותם של האחים, שני הצדדים, הרם החיים של הכי חורה התלושה ומשקה-הפרחים במקום הירקות והרמיה של התקוה לעישר ולוילות, — אלה הצדדים הם הצד העיקרי והחשוב במובן סוציאלי של הספור. איני נוגע עתה בצד האמנותי-אסתיתי. ברש אינו זקוק לשבח, ומי נגים לא חסרו ולא יחסרו.

הבלטריסטיקה העברית אינה רתו קה מן החיים. היא תוהבת צפנינה לתוכם. החיים אינם מונחים על קו הפוליטיקה לבד. חיו יומיוב, צרות משפחה ומשקי עור וכפר, נחיות וסי-כל — הם הם תומר לספור, ובאלה אין מחסור. יעקב רבינוביץ